

Afryka | Sztuka społecznie zaangażowana

Opracowanie scenariusza warsztatów: Małgorzata Baka-Theis
Projekt w ramach stypendium Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
„Aktywność Obywatelska” 2015

KONTAKT: sztukaafryki@gmail.com | <http://www.sztukaafryki.umk.pl>

Warsztaty dla młodzieży ponadgimnazjalnej Współczesna sztuka Afryki wobec tradycji opracowanie: Małgorzata Baka-Theis

KOMENTARZ:

Współcześni artyści afrykańscy czerpią z bogatego dziedzictwa kulturowego Afryki. W swoich pracach wykorzystują tradycyjne formy, symbole i dokonując jednak przekształceń w warstwie symbolicznej, nadając maską lub rzeźbą nowych znaczeń odnosząc się przy tym często do historii kolonialnej, ekspansji kulturowej świata Zachodu. Współczesna sztuka afrykańska (żyjących artystów) wyrasta więc z kilku postaw. Pierwszą z nich jest kontynuowanie tradycji rzeźbiarskich wywodzących się ze społecznej roli sztuki, służącej jako medium świata duchowego; drugą stanowi – budowanie na fundamentach tradycyjnych kultur nowych form i postaw artystycznych; trzecią jest – odcięcie się od tradycji i poszukiwania skierowane ku osiągnięciom świata Zachodu; zaś czwartą – totalne im zaprzeczenie, przejawiające się w krytycznej sztuce społecznie zaangażowanej, poruszającej takie tematy jak globalizm, konsumpcjonizm, postkolonializm. Wszystkie te postawy, które mogą się też przenikać, obecne są we współczesnej sztuce Afryki. Niezależnie od tego czy mówić będziemy o sztuce recyklingu, sztuce walczącej, partycypacyjnej, feministycznej czy tej o typowo dekoracyjnym charakterze, tworzona na potrzeby amerykańskich i europejskich rynków sztuki, zawiera ona pierwiastek „afrykańskości”, który przejawia się m.in. w stosowaniu ciepłej i intensywnej palety kolorów, wzorów, czy kompozycji. Jak pisał filozof i krytyk sztuki **Nkiru Nzegwu** wynika to z "ludzkiej świadomości kulturowej, która wywodzi się z więzów przodków." Wyobraźnia kulturowa, która jest odbiciem dziedzictwa i historii, znajduje wyraz we współczesnych afrykańskich sztukach wizualnych.

CEL OGÓLNY:

Poszerzenie wiedzy na temat sztuki Afryki subsaharyjskiej i roli jaką odgrywa tradycja w twórczości artystów współczesnych. Kształtowanie postaw zapobiegających utrwalaniu stereotypów na temat kultur afrykańskich. Poznawanie nowych źródeł informacji za pośrednictwem Internetu, w celu zapobieganiu wykluczeniu cyfrowemu wśród osób starszych.

GRUPA WIEKOWA:

Młodzież ponadgimnazjalna i gimnazjalna

CZAS TRWANIA:

45-60 minut

SŁOWA KLUCZOWE:

Tradycja, nowoczesność, sztuki wizualne, maska, rzeźba kulturowa, symbolika, transformacja znaczeń, historia kolonialna, postkolonializm, stereotypy, multikulturowość, europocentryzm, monolit kulturowy, Afryka subsaharyjska

METODY PRACY:

- ▶ podające: pogadanka
- ▶ eksponujące: prezentacja multimedialna, interpretacja dzieł sztuki
- ▶ aktywizujące: dyskusja
- ▶ praktyczne, integrujące: praca w grupach, praca indywidualna (karty pracy)

ŚRODKI DYDAKTYCZNE:

słowne, tekst drukowany; słuchowo-wzrokowe: laptop, projektor multimedialny, odtwarzacz cd, muzyka; **karty pracy (zał. 1)**

FORMY ORGANIZACYJNE:

praca zbiorowa, praca w grupach, praca indywidualna

PRZEBIEG WARSZTATÓW

Część organizacyjna/wprowadzenie do tematu:

Przywitanie uczestników/uczestniczek warsztatu. Wzajemne zapoznanie się, integracja grupy.

Rozdanie karteczek z imionami (etykiety)

Rozdanie kart pracy

Część zasadnicza:

STEREOTYPY

Metoda: burza mózgów; notowanie uwag uczestników na tablicy

- Z czym kojarzy Wam się sztuka Afryki?
- Czy wasze skojarzenia mogą być stereotypowe?
- Czym są stereotypy?

Stereotyp przypisuje pewne cechy, zachowania, role społeczne grupie / osobie, której dotyczy, **zacierając przy tym różnice indywidualne** pomiędzy tymi osobami. Stereotypy są rozpowszechnionymi w danej grupie opiniami i przekonaniem, których obiektami są inne grupy społeczne czy kulturowe.

- *Afryka = jeden kraj (mówimy przecież o sztuce europejskiej tylko polskiej, francuskiej, niemieckiej czy hiszpańskiej)*
- *Sztuka Afryki = sztuka prymitywna*

Stereotypów używamy także, żeby podkreślić różnice między dwiema grupami, wzmocnić podział na „swoich” i „obcych”, co pozwala wzmocniać tożsamość wewnątrz grupy, ale jednocześnie utrudnia rzeczywiste poznanie członków/członkiń grupy uważanej za obcą.

- *Afryka – kontynent arabski/subsaharyjski; ponad 1000 języków i tyleż grup etnicznych*

- Jakie są stereotypy o Afryce?

Często mówimy w opozycji

- my – inni,
- Afryka – Świat Zachodu,
- cywilizacja – kultury prymitywne, pierwotne
- sztuka – sztuka pozaeuropejska, niezachodnia itp.
- Sztuka prymitywna – inspiracja artystów, odkryta w 1907 r.

SZTUKA WSPÓŁCZESNA W AFRYCE SUBSAHARYJSKIEJ

Współcześni artyści afrykańscy czerpią z bogatego dziedzictwa kultur afrykańskich. W swoich pracach wykorzystują **tradycyjne formy, symbole** i dokonując jednak **przekształceń w warstwie symbolicznej**, nadając swoim dziełom nowych znaczeń odnosząc się przy tym często do:

- historii kolonialnej;
- ekspansji kulturowej świata Zachodu;
- globalizacji;
- konsumpcjonizmu;
- westernizacji życia;
- problemów społecznych.

Współczesna sztuka afrykańska (żyjących artystów) wyrasta więc z kilku postaw.

1. kontynuowanie tradycji rzeźbiarskich wywodzących się ze społecznej roli sztuki, służącej jako medium świata duchowego;
2. budowanie na fundamentach tradycyjnych kultur nowych form i postaw artystycznych;
3. odcięcie się od tradycji i poszukiwania skierowane ku osiągnięciom świata Zachodu;
4. totalne im zaprzeczenie, przejawiające się w krytycznej sztuce społecznie zaangażowanej, poruszającej takie tematy jak globalizm, konsumpcjonizm, postkolonializm.

Wszystkie te postawy, które mogą się też przenikać, obecne są we współczesnej sztuce Afryki.

AFRYKAŃSKOŚĆ

- Czym jest „afrykańskość”?

Przejawia się ona m.in.

- w stosowaniu ciepłej i intensywnej palety kolorów;
- wzorów;
- kompozycji;
- motywów zaczerpniętych z historii, religii, legend, mitologii.

Według afrykanistki dr Małgorzata Szupejko „afrykańskość” to **świadomy akt deklaracji tożsamości afrykańskiej**, odwołującej się do zjawisk kulturowych, które funkcjonują w potocznej świadomości nie-Afrykanów jako "afrykańskie", a także jest to *"...sposób pozdrawiania się, prowadzenia rozmowy, spontaniczność tańca, żywiołowość muzyki i śpiewu, oryginalność instrumentów. To również specyfika skojarzeń zawarta w przysłowia ludowych¹".*

Jak pisał **nigeryjski** filozof i krytyk sztuki **Nkiru Nzewgwu** wynika to z *"ludzkiej świadomości kulturowej, która wywodzi się z więzów przodków."* W **NIGERII** – silnie rozwinięty kult przodków, panteon bogów ponad 5000, większy niż starożytnej Grecji. Wyobraźnia kulturowa, która jest odbiciem **dziedzictwa, tradycji i historii**, znajduje wyraz we współczesnych afrykańskich sztukach wizualnych.

- Czym jest tradycja i jak ją rozumiemy?

- Czym może być tradycja w Afryce?

RELIGIE AFRYKI, TOTEMIZM i ANIMIZM

Rodzime religie Afryki subsaharyjskiej – przed nastaniem islamu i chrześcijaństwa – nie stanowiły zamkniętych systemów, a raczej cechuje je nieustanna zmiana i dostosowywanie do bieżących warunków życia wyznawców: **synkretyzm**, czyli łączenie religii tradycyjnych z islamem lub chrześcijaństwem (misje już od XV w.; Islam w Afryce – ok. X w.)

- Zróżnicowanie religii rodzimych Afryki wynik – **zróżnicowanie etniczne i językowe [MAPA]**.
- Przedkolonialne religie afrykańskie związane były głównie z ANIMIZMEM (*ANIMIZM- forma wierzeń polegająca na przypisywaniu posiadania duszy zwierzętom, roślinom, zjawiskom, a także tworam przyrody nieożywionej i przedmiotom).

TOŻSAMOŚĆ

KARTA PRACY – CO TO JEST TOŻSAMOŚĆ

TOŻSAMOŚĆ to kategoria świadomości zbiorowej, związana z systemami wartości istotnych dla danej sfery życia – jednostkowego, rodzinnego, społecznego, religijnego, plemiennego. *„Tożsamość wywodzi się z pewnej wiedzy odnoszącej się do własnej grupy etnicznej: wiedzy o jej historii, roli społecznej, powołaniu a nawet misji. Jest to też element samooceny²”.*

ARTYŚCI WSPÓŁCZEŚNI WOBEC TOŻSAMOŚCI, AFRYKAŃSKOŚCI i TRADYCJI

Sztuka w naszym zachodnim rozumieniu w Afryce jest dziedziną dość młodą, bo dopiero od lat 30. XX w. na tworzonych przez administrację kolonialną uczelniach w kolonialnych stolicach naukę podejmowała miejscowa ludność. W ten sposób pierwsze pokolenie afrykańskich artystów otrzymało wykształcenie oparte na zachodnim modelu edukacji artystycznej, z klasycznymi pracowniami rysunku, malarstwa i rzeźby.

KARTA PRACY – CO TO JEST TRADYCJA

KARTA PRACY – JAKIE SĄ NASZE TRADYCJE

Już pierwsze pokolenie artystów nowoczesnych, jak **Ben Enwonw** | [LINK](#) |, **George Lilanga** | [LINK](#) | czy **Uche Okeke** | [LINK](#) | za podstawowy obszar tematyczny obrali rodzime wierzenia, choć wyrażane były za pomocą malarskich form kubizmu, ekspresjonizmu czy realizmu. To czerpanie z tradycji czyni nowoczesną i współczesną sztukę afrykańską wyjątkową i niezwykłą.

Quattara Watt | [LINK](#) | (ur. 1957)

Iworiańczyk, został wychowany w rodzinie ludu Senufo.

- Jego ojciec praktykował medycynę tradycyjną jako uzdrowiciel i zachodnią jako chirurg.
- Na edukację Wattska składały się zarówno zachodnie liceum i duchowe wtajemniczenie wierzeń Senufo.
- Watts czerpie z dziedzictwa kulturowego ludu Senufo, jak i z europejskiego renesansu i sztuki współczesnej.
- Łączy fizyczność różnych materiałów (kamienia, ziemi, ziaren kawy i tradycyjnych pigmentów) z wizualnym przesłaniem tradycyjnych tematów kultur Afryki Zachodniej.

¹ Małgorzata Szupejko, Afrykańska tożsamość u progu XXI wieku. Anglojęzyczna literatura Czarnej Afryki i jej twórcy, Warszawa 2007, s. 24-25

² Eadem, s. 19

- Przekształca i przywłaszcza tradycyjne motywy, tworząc wizualne opowieści o magii, świecie duchów i szamanizmie.
- Umieszcza w swoich dziełach tajemnicze ideogramy, symbole religijne, równania matematyczne.

Pascale Marthine Tayo | LINK | (ur. 1966, Jaunde, Kamerun)

Kameruński artysta wizalny, tworzący instalacje i rzeźby.

- Wykorzystuje kongijskie i kameruńskie formy fetyszy wykonując ich szklane imitacje.
- Tworzy także instalacje, w które wplata tradycyjne rzeźby lub ich współczesne odpowiedniki.
- Są one ozdobione opaskami, brelokami, torbami plastikowymi, kolorowymi koralikami, pędzlami i nożami z tworzywa sztucznego; te formy są wszechobecne w sklepach z pamiątkami i na lotniskach na całym świecie.

Goncalco Mabund | LINK | (ur. 1975, Maputo, Mozambik)

Prace Mabundy związane są piętnem wojny domowej w Mozambiku, która rozpoczęła się w połowie lat 70. XX w.

- Jego dzieciństwo upłynęło pod znakiem przemocy i absurdu wojny.
- Zainteresowany kwestią pamięci zbiorowej.
- Za jego medium służy zbierana od 1992 r. broń palna.
- Rzeźby – maski i trony królewskie, tworzone są z AK47s, wyrzutni rakiet, pistoletów i inne obiekty zniszczenia.
- Tworząc maski odwołuje się do historii lokalnej tradycyjnej sztuki afrykańskiej, jednak wobec użytego materiału prace Mabunda nabierają ogromnej siły wyrazu.

Owusu Ankomah | LINK | (ur. 1956, Ghana)

Malarz z Ghany, mieszkający od lat 80. w Niemczech.

- Stosuje symbole *adinkra* – symbole ludu Aszanti z Ghany – słowo *adinkra* oznacza „pozostawanie w oddzieleniu” lub „pożegnanie rozłąkę”. [LINK |](#)
- Adinkra są często stosowane w tkaninach służących do ceremoniałów żałobnych lub jako nośniki określonych wiadomości. Często opierały się na znanych przysłowiach. Jest to też motyw dekoracyjny.
- Jest ich ok. 400 symboli.
- Ankomah w swoich obrazach olejnych „wpisuje” symbole *adinkra* w postać ludzką, opowiadając w ten sposób historię.

KARTA PRACY – NAKLEJKI Z MASKAMI / LUB / NARYSUJ LUB OPISZ W KÓŁKU JAKIE SĄ TRADYCJE AFRYKAŃSKIE

MASKA

Przewodnym tematem wielu współczesnych prac rzeźbiarskich i malarskich, instalacji i performance'ów jest **maska**.

- Co to jest maska, do czego służy?

Wyjaśnienie jak rozumiana jest maska w kulturach Afryki subsaharyjskiej i jakie funkcje pełni. Motyw maski wydaje się być wynikiem kompromisu pomiędzy nowym medium, poszukiwaniem nowych form a zakorzenieniem w tradycyjnych kulturach etnicznych. Artyści kolejnego pokolenia motyw maski traktują już jako spadek kulturowy i świadectwo własnej tożsamości.

Romuald Haozume | LINK | (ur. 1962, Benin)

- Maska, stanowiąca artefakt kulturowy, w twórczości tego artysty zostaje odseparowana od naturalnego kontekstu i przetworzona na nowy język.
- Wykonywane z różnych odpadów dzieła, które na światowym rynku sztuki osiągają znaczne ceny, są w mniemaniu artysty nie tylko dowołaniem do tradycji afrykańskiej, ale też do świata Zachodu pochłoniętego przez konsumpcjonizm i nie radzącego sobie ze spadkiem kolonializmu.

Calixte Dakpogan | LINK | (ur. 1958, Benin)

Urodził się w rodzinie kowala, dorastał w dzielnicy Goukoumé Porto-Novo, w dzielnicy boga żelaza Oguna.

- Wraz z bratem Théodore, prowadził warsztat samochodowy, który stał się dla niego źródłem materiału do prac plastycznych.
- Tworzy maski z odpadów, śmieci, znalezionych części od samochodów, komputerów itp.

KARTA PRACY – W KÓŁKU „NOWOCZESNOŚĆ” NAPISZ LUB NARYSUJ JAK MOŻNA WYKORZYSTAĆ ELEMENTY TRADYCJI WE WSPÓŁCZESNOŚCI

EWALUACJA

Uczestnicy dyskutują na temat tradycji i tego jak można ją wykorzystać dziś; dzielą się swoimi wrażeniami i przemyśleniami.

BIBLIOGRAFIA

- Estetyka Afryki. Antologia*, red. Małgorzata Cymorek, seria Estetyka Świata, Kraków [Universitas] 2008
- Kowalski Marek A., *Plemienna sztuka Afryki – problem nazwy i treści*, Etnografia Polska 1975, t. XIX, z. 2, s. 198-219
- Kowalski Marek A., *Sztuka Afryki Wschodniej*, Etnografia Polska 1971, t. 15, nr 2, s. 161-184
- Olędzki Jacek, *Sztuka demonstracyjna współczesnej Afryki (Uwagi o nowych kierunkach twórczości rzeźbiarskiej o charakterze ludowym [LINK])*, Polska Sztuka Ludowa – Konteksty 1976, t. 30, z. 2, s. 96-114
- Theile Albert, *Sztuka Afryki*, Warszawa [WAiF] 1974
- Trojan Alina, *Sztuka Czarnej Afryki. Dzieje, kultura, wierzenia*, Warszawa [Wiedza Powszechna] 1973
- Chodubski Andrzej, *O polskim stereotypie Afryki oraz jego zmienności*, Forum Politologiczne 2006, 3 – Kontakty polsko-afrykańskie. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość, s. 13-37